

dést és alábukást is egészen zajtalanul végeznek. Mikor a fenékre merülnek, pofazacskóikat tele szedik mindenféle vízi állattal, főleg kagylóval (*Corbicula nepcanensis* Lesson), mely a Burnett mentében fő táplálékuk s táplálékukat azután a víz felszínén rogotgatják össze s eszik meg. A csőrük kájáján levő szarukérgeket nyilván a kagylóéveshez való alkalmazkodás hozta létre s e szaru rágószervek a kagylók összeroppantására sokkal alkalmasabb szerszámok, mint a valódi fogak, a melyek a fiatal Ornithorhynchusnak ugyan vannak, de hamar elkopnak és kihullanak.

A vízi vakondok vadászása nem nehéz annak, a ki életmódját ismeri. Akkor kell megközelíteni, mikor még a víz alatt van s rögtön meg kell állani, mihelyt felbukik s úgy kell megközelíteni, mint a fajdkakast. A Burnett mentén

élő benszülöttek nem igen vadásszák, mert husát kellemetlen halzsír-szaga miatt megvetik, de meg bőrük sem oly értékes, hogy a vadászás fáradságát kifizetné s ezért nem igen kell attól tartani, hogy rövid idő alatt kipusztul.

A vízi vakondok szaporodása a Burnett mentén augusztus—szeptemberre esik. A szaporodást csak a két évesek kezdik. Mint a madarakban, csak a baloldali petefészkek petéi érnek s termékenyülnek meg; a jobboldali petefészkek meddő marad. Sem on mindig két petét talált a bal petevezetékben. Mint-hogy a vízi vakondoknak olyan erszénye, mint közel rokonának, a hangyász sünnnek (*Echidna*), nincsen, petéit kétségkívül fészében rakja le s ott költi ki. A lerakott peték kiköltését s a fejlődés menetét, fájdalom, mindeddig nem sikerült megfigyelni.

RÉGI MAGYAR MEGFIGYELÉSEK.

358. *Gyúlös levegő (Aër inflammabilis), vagy az égő Kút Küküllő Vármegyében.* Ez a levegő (t. i. az Aër inflammabilis) nem alkalmas a lélekzésre, az állatok benne megfulnak, az éghető testek benne nem égnék, maga pedig ha a közönséges levegővel közösülésbe van, vagy még inkább, ha élet levegővel melegegyítették, és illendőképpen meg melegítették, vagy égő testhez tartatják, meg gyúl és el ég, és ekképpen vizet nemz. A honnét Lavoisier után sokkal helyesebben is nevezetik az Vizszer Levegőnek, mint gyúlös Levegőnek; Illyen levegő fejtőzik ki magában, sok Bányákban, kivált kőszén Bányákba, Tavakból, mocsarakból, állati és plántái rothadságokból. Illyen levegő fejtődik ki sok helyeken a föld színén is, mint p. o. az úgy nevezett Zúgóból vagy égő Kútból Erdély Országban Küküllő Vármegyében, Kis Sáros nevű falu határában, egy Keletről a Falut körül vevő domb oldalán. Ez egy kerek forma Hely, 1 1/2 öl az átmérője, és több 6—12 hüvelyknyi szélességű, és mélységű gödrei vagynak, mellyek

közül némelylek szárazok, kivált Nyáron, némelylek vízzel teli vagynak, amazokban valami süvöltés, ezekben valami susogás hallatik. Ha ezen gödrökbe égő szalmát vetnek, azonnal meggyúlnak, és nagy lánggal égnék füst és szag nélkül még tsak el nem óltják. Azon Tüdosok, a kik 1808-ban 12-ik Juniusban a Felsőségétől ennek megvizsgálására ki küldettek, m. u. a Zúgó egész Kerületét 5-ölnyi mélységre ki-ásatták, találtak valami kősziklás fenékre, a melly telljes volt számtalan likakkal, és üregekkel, a mellyekből foly ki ezen égő szesz nagy erővel. A tett próbák, melly szerént bizonyos tsövekbe vétetvén, azoknak felső végein a gyertyától meg gyúlt és azután folyvást égett, eléggé mutatják, hogy ez tulajdonképpen való Aër inflammabilis, vagy viz szer levegő. A Kis Sárosi lakosok egy szájjal állítják, hogy a mint az Attyaiktól is hallották, ember emlékezetétől fogva a Zúgó mindig illy állapotban volt; ha a pásztorok meg gyújtották, több Hetekig égett; hogy valaha magában meg gyúlt volna, arra nem emlékeznek. A

említett Tudósok vélekedése szerint, a föld gyomrában chemiai munkák által, víz bontható széllyel, s úgy származik ezen temérek szesz, a melly könnyűsége szerint, minden lehető utakon, a föld felső színe felé nyomódik. (»Közönséges Természeti Föld-leírás« készítette 1819. Eszt. Katona Mihály Pest. 1824. 149—150. l.)

359. Régi lelet Szombathelyen 1791-ben. Valahol tsak ássuk a földet, mindenütt találunk olly fenék földre, melly azt nyilván mutattya, hogy ő fölötte más valaha nem volt. Szombathelyen magam láttam 1791-dikben, midőn a mai székes templomnak a fundamentoma ásatott, melly gyönyörű nagy tábla padlatra akadtak, melly fehér és fekete kövekkel a Romaiaknak geniussait ábrázolta. Egy részét épen vették fel, s a püspöki lakásban talált új helyre. (»A Tsillagos Égnek és a Föld Golyobissának természeti előadása« Varga Márton N. Várad 1809. 261. l.)

360. Földalatti Folyó a Selmecei bányákban. Úgy látszik, hogy a' viz a' föld gyomrában is sok helyen úgy öszve gyűl, valamint a' föld színén, és ott folyókat, 's nagy tavakat tsináll. A' Selmecei bányákban, mellyek olly mélységen vagnak, hogy annyira még semmi más bányák nem hatottak a' föld kerekéségén; ugyanis némelly helyeken már 400 bányász ölnyi a mélység, mellyben a' 14-ik század óta mind egyre dolgoznak: itt az egyik üregben világosan hallja az ember a' sebessen folyó víznek zuhogását, melly a' bányától tsak egy kőszikla vastagságnyira vagon, úgy hogy, ha vigyázatlanságból ezen vékony köz falat által törték volna, Selymecznek minden bányái menthetetlenül vízzel borítottak volna el. (Hasznos Mulatságok 1823. Első félesztendő 104. l.)

361. Rothadatlan test-lelet. A' testeknek rothadatlanul való maradásokra talán azon mód is sokat tesz, mellyel vélek banni szoktak. Minden holt test t. i. kőkoporsóba tétetik, mellyben a' hús és a' belek lassanként öszve asznak, a' nélkül, hogy a' bőrnek legkevesebbet is ártanának. Erre példát láttam én 1779. Sz. Mártonban Pannonia hegyén a' Boldog Aszszony temploma alatt, a' hová a' Benedictinusok temetkeznek. Egész száraz testek voltak halomra rakva, mellyeket emelgetni lehetett a' nélkül, hogy a' tagok egymástól elestek volna. (U. o. 1820. Első félesztendő, 12—13. l.)

362. A' Liptó Vármegyei Hegyek. A' Liptó Vármegyei hegyeknek magassága, és emlékezetessége sok Utazók bizonyítása szerint, mind a' Havasokat, mind a' Schwejczji, és Tyroli hegyeket fellől halladják. Az ő szikláik igen nevezetesek, legkivált a' Demén falvaiak, mellyek közt a' Benikovai majd 3000 lépés magasságú. Ezen sziklákban igen sok üregek, és barlangok vagnak, mellyekben a' tsepegő kőnek (stalaktites, Stillicides) ezer változást és sok kővévált tsontokat láthatni, mellyek formájokra, és nagyságokra nézve, az ökör, és ló tsontoktól nagyon különböznek. Érdemes volna ezen hegy üregeket bővebben megvizsgálni. (H. M. 1821. Első félesztendő 151—152. l.)

363. Fojtó Kút Nagy-Szombaton. Nagy-Szombatban nem rég az a szerentsétlenség történt, hogy a' Kertész vödre a' Kútba esvén, Inassát érette lebecsátotta, 's az ott megmerevedett. Utánna bocsátá a' Legényi is, az is hasonlóképpen járt. Harmadik is le bocsátatván ezeknek segítségökre, hasonlóképpen járt. Az illyen történetekben szükségesebb volna az első szerentsétlent akár mimódon kihúzni, mint többeket szerentsétlenné tenni. Az illyen fojtó Szén-Savanyas levegőbe jobb volna szalma köteket kötélent lebotsátani, és mintha a' vizet meregetnék vele, azokat gyakran felhúzni. Így a' rossz levegő megtisztúlna. (H. M. 1824. Második félesztendő 232. l.)

364. A verhas járvány 1824-ben. Melly veszedelmekkel, és melly sokaknak halálával folyt le a' mostani nyár, közönségesen tudva vagon. Illy szomorú példákat hallottunk kiváltképen Gyöngyösről, hol sok százak lettek az uralkodó betegségnek áldozatai. Illy vérhasbeli betegség sokakat elragadt Vácson is. De különösen Veszprémben ezen nyavalya sokáig uralkodott, mellýről mind az Orvosoknak tudósítására, mind a' nem Orvosok jövődöbeli őrizkedésére kívántuk közölni egy figyelmetes, és tudós Orvosnak jelentését, melly így szöll:

Veszprémből Október 5-kén. A' múlt nyárnak ezen a' környéken rendkívül való szárazsága, — a' gyümölcsöknek ebből következtetett tökéletlensége, — az égi háborúknak ritkasága miatt a' levegőnek, bár szelek jártak is, úgy mint kellett volna, meg nem tisztulhatása 's a. t. már korán gyanították velem azt, hogy az egészségre egy illyen idő jársanak valami kedvetlen befolyásának kell következni, és már előre el készülve vártam, a' külömben is ezen esz-

tendő részében uralkodni szokott nyavalyák-
nak egyikét. Augusztusnak közepén kaptam
a' legelső vérhasban szenvedő beteget, 's
majd hirtelen igen sokan jöttek hozzám ugyan
ezen bajban segedelemért. Az első napok-
ban hideglelést forródzás, epedés, étel nem
kívánás, iszonyú haszsikarások, 's majd min-
den 3—4 minutában véres bélmenés voltak a
nyavalyának béllyegei. Utóbb a' forróság el
maradván, a' többi meg maradt jelek mellé
kivált a' kisdetek és más gilisztás személyek-
nél gyomor fájás és a' giliszta-bántásnak
egyéb jelei; — a' végső napokban pedig
a hol, vagy a segedelem el maradt, vagy
az orvosi ápolgatás nem használt, rothasztó
hideglelés — tsatolta magát. A' has-tsi-
karások, mellyek kivált a köldök körül jelen-
tették a' vi'sgálat alatt magokat, különösen
olly rettenetesek voltak, hogy némelly gyer-
meknek, sőt éltesebbnek is, a' végbelét lúd-
tojásnyira kidülledve láttam, midőn a sege-
delemért szállítottam. Többnyire a falukon
lakó, nyomorúlt eledelkekkel élő, a' levegő
viszontagságainak kitétetve lévő szegények
's ezek közt is különösen a' gyermek, 's
ifjú korban lévő személyek voltak a vesze-
delmes betegségnek tárgyai. Egyebek közt
körülottnök kiváltképen Sz. király Szabadja,
's Vámos nevű Helyiségekben annyira el
hatalmazott az említett, 's valósággal raga-
dóvá is lett nyavalya, hogy igen sokan ál-
dozatjaivá is lettek. Itt helyben a' városban
is, kivált Septembernek utolsó harmadában
többeket, és jobbra gyermekeket el raga-
dott. Már most ugyan szünni látszik; mind-
azáltal még ma, midőn ezt írom is, hivat-
tam egy olly lyánkához, a kinn tegnap előtt
kezdődött; hanem tulajdonsága a' nyáritól,
az idő jelenvaló járásához képest természe-
tesen változott. Egyébiránt talán nem tsala-
tom, ha azt mondom, legalább szoros tapo-
gatódzásaim azt mutatják, hogy Veszprémbe
ugyan a' ragadás útján tsúszott be, és a
mostani betegek is alkalmasint az élébeniek-
től kapták azt el. Nekem szinte hetvenre
menő különböző egyes esetekben olly ked-
vező kimenettel volt szerentsém ezen vesze-
delmes betegség ellen munkálódni, hogy
tszak három gyermeket nem menthettem meg,
és itt is részint a' körül lévő gondatlansá-
gából történt recidiva, részint a rothasztó
hideglelésnek legfelsőbb fokra hágott ereje,
részint a gyermekekkel való nem bán-

hatás volt az ok. Használtam a' nyavalyá-
nak kezdeti korán tul (mert eleinte tsupa
gyenge izzasztó és nyálkás itallal a' hideg-
lelési forródzással együtt magát a' vérhas
is tsirájában el fojtottam) a' többek közt
különösen a' Ratanhiát Extractumban, vagy
e' helyett a' Tormentilla és Chamomilla
Extractumát, néhány esetben a' Nux Vomí-
cának Infusumát v. Extractumát, 's a' t. A'
hol igen nagy has-szagatások voltak, az
elébbiekkal öszve kötöttem az Opiumot vagy
in substantia, vagy Tincturában. A' hast 's
lábakat melegen tartattam. A' mi a' dietát
illeti; früstökre makkvét fokhagymás és
zsájjas téjjel, ebédre riskása vagy árpakása
levest igaz Sáfránnyal jó sűrűen, fokhagymás
petsenyét, veres bort, osonnára dűnsztöltt
birs-almát 's több efféléket rendeltem. A'
szomjúság oltására ismét vagy riskása levét,
vagy veres bort czitrommal, vagy berkenye
levét 's a' t. adattam. Hogy a fekete kávé,
fahéj, szeretsen-dió virága 's több ilyen
tsupa bizgatók, mellyeket némellyektől lát-
tam adatni, nem felelték meg a' várasnak,
nem tsudálok, mivel Orvosoknak szollok,
ez a múltt nyáron uralkodott vérhas az én
ítéletem szerént nem egyéb volt, mint:
Scorbutus localis intestinorum. A' Veszprémi
banyák enyvet főztek borban, vagy papirost
téjben, 's ezt adták a' szegény betegnek,
vagy spanyol-viaszt rágattak, pipats eczetet
ittak velek. Többre mentek volna kemé-
nyítövel, de ez talán azért nem kellett, mi-
vel nagyon közönséges. Bártsak más Orvos
Urak is a' neo- vagy archaeologizálás he-
lyett Orvosi tapasztalásaikat közölnék a' Vi-
lággal — így többet tudnának mához esz-
tendőre. Tóth József Orvos Doctor.« (H. M.
1824. Második félesztendő 233—236. l.)

365. *Bóza ital a Bónságban.* A' Bón-
ságban (Bánatusban) mind a' Rác, mind az
Oláh Nemzet szokott készíteni valamelly
ital nemét a' kukoricza kenyérből, a melly
ital savanyús, és azt nevezi Bónának; és
néha napján, némellyek, a' kik tudták ezt
az italt: készíteni, abból úgy meggazdagod-
tak ott a' Bónságban, hogy az azzal való
kereskedésből magoknak Temesvárott háza-
kat vettek, a mint ezt nekem beszéllették,
szavahivető Urak. (H. M. 1827. Első fél-
esztendő 21. l.)

Közli LENGYEL BÁLINT.

Creative Commons License Deed

Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0)

Ez a [Legal Code \(Jogi változat, vagyis a teljes licenc\)](#) szövegének közérthető nyelven megfogalmazott kivonata.

[Figyelmeztetés](#)

A következőket teheted a művel:

szabadon másolhatod, terjesztheted, bemutathatod és előadhatod a művet

származékos műveket (feldolgozásokat) hozhatsz létre

kereskedelmi célra is felhasználhatod a művet

Az alábbi feltételekkel:

Nevezd meg! — A szerző vagy a jogosult által meghatározott módon fel kell tüntetned a műhöz kapcsolódó információkat (pl. a szerző nevét vagy álnévét, a Mű címét).

Így add tovább! — Ha megváltoztatod, átalakítod, feldolgozod ezt a művet, az így létrejött alkotást csak a jelenlegivel megegyező licenc alatt terjesztheted.

Az alábbiak figyelembevételével:

Engedélyezés — A szerzői jogok tulajdonosának engedélyével bármelyik fenti feltételtől [eltérhatsz](#).

Közkinccs — Where the work or any of its elements is in the [public domain](#) under applicable law, that status is in no way affected by the license.

Más jogok — A következő jogokat a licenc semmiben nem befolyásolja:

- Your fair dealing or [fair use](#) rights, or other applicable copyright exceptions and limitations;
- A szerző [személyhez fűződő](#) jogai
- Más személyeknek a művet vagy a mű használatát érintő jogai, mint például a [személyiségi jogok](#) vagy az adatvédelmi jogok.

- **Jelzés** — Bármilyen felhasználás vagy terjesztés esetén egyértelműen jelezned kell mások felé ezen mű licencfeltételeit.